

Olosz Katalin

Cseppben a tenger – avagy mire jó egy nyúlfarknyi bejegyzés

Történeti folklorisztikai kutatásaim során számtalanszor volt alkalmam megtapasztalni egy-egy véletlenül felbukkanó levél, naplójegyzet vagy más, személyes jellegű dokumentum felbecsülhetetlen értékét-hasznát. Még több alkalmam volt megszenvedni az egodokumentumok hiányát, különösen a népköltészet 19. századi gyűjtői és gyűjteményeik esetében. Mindezek okán igen időszerűnek és fontosnak tartom a Szakál Anna vitaindítójában felvetett nagy horderejű problémáknak – az egodokumentumok gyűjtésének, archiválásának, publikálásának – a megvitátását, vagy legalábbis a közös gondolkodást ezekről a kérdésekről. Ebben a közös gondolkodásban most azzal veszek részt, hogy egy apró, személyes jellegű bejegyzés fényében próbálom megmutatni az egodokumentumok jelentőségét, olykor perdöntő fontosságát.

Kriza János Pestre került folklorhagyatékának történetét/sorsát kutatva egy adott ponton szükségét láttam annak, hogy számba vegyem azokat a Kisfaludy Társasághoz beküldött, 19. századi népköltési gyűjtéseket, melyek a Kriza-hagyatékhoz hasonlóan, azzal együtt kerültek elő a Magyar Tudományos Akadémia pincéjéből 1949-ben. Ez irányú vizsgálódásaim eredményét egy nagy terjedelmű tanulmányban és a hozzácsatlakozó összesítő táblázatban hoztam nyilvánosságra tavaly megjelent tanulmánykötetemben.¹ Azonban a táblázat utolsó oszlopának – „A gyűjtemények jelzete az MTA KIK Kézirattárában” – adatait csak hiányosan tudtam beírni, mivel a tanulmány írásának és a kötet sajtó alá rendezésének idején a koronavírus-járvány miatt nem tudtam kiegészítő kutatást végezni az akadémiai kézirattárban. A hiányzó adatokat csak most, 2023-ban pótolhattam, részben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) Kézirattárának cédulakatalógusa, részben az időközben a világhálón is elérhetővé tett online katalógusa alapján.²

E kiegészítő munkálatok során került látókörömbe Márki Sándor (1853–1925), akinek nevét korábban történészként, egyetemi tanárként, akadémikusként ismertem. De tudtam róla népköltészeti gyűjtőként is, hiszen a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében két Bihar megyei népmesével van jelen;³ a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyveiben is találtam egy bejegyzést arról,

Olosz Katalin (1940) – folklorkutató, a Román Akadémia marosvásárhelyi kutatóintézetének nyugalmazott munkatársa, Marosvásárhely, olosz.katalin@gmail.com

¹ Olosz Katalin: *Változatok egy témára: a Kriza-hagyatékról negyedszer. = Uő: „Mikor mennek vala a nagy rengetegben”. Balladák, gyűjtők, gyűjtemények nyomában.* Kvár 2022. 295–420, 903–953.

² Lásd e tárgyú írásomat – Kiegészítések, helyesbítések a „Mikor mennek vala a nagy rengetegben” című tanulmánykötethez – az Erdélyi Múzeum jelen számában.

³ *Az angyalbárányok* (Márki Sándor gyűjtése, Sarkad). = Arany László–Gyulai Pál (szerk.): *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.* Pest 1872. (Magyar Népköltési Gyűjtemény I.) 376–382/II. sz.; *A kis kakas kintúrta a sövényt* (Márki Sándor gyűjtése, Bihar megye). = Uo. 438–442/IX. sz. – A kötetre a továbbiakban MNGy I. rövidítéssel hivatkozom.

hogy az 1872. április 24-i ülésen Gyulai Pál bemutatott „némely danaváltozatokat Márki Sándor újabb bihari gyűjteményéből”,⁴ és végül, de nem utolsósorban tudtam a népköltési gyűjtő Márki Sándorról azért is, mert Gergely Pál az Akadémia pincéjéből felszínre hozott kéziratos „nagyobb népköltési gyűjtemények” egyikének gyűjtőjeként emlegette 1952-ben.⁵ Ez utóbbi egyben azt is jelentette, hogy Márki Sándor gyűjteményének az Akadémia Kézirattárában kell lennie, nincs tehát más hátra, mint kikeresni a katalógusból a gyűjtemény jelzetét, és a hiányzó adatot beiktatni a táblázat 73. sorának utolsó rovatába.⁶

Az egyszerűnek látszó művelet nem várt fordulattal lepett meg. Az online katalógus keresőjébe beírt Márki Sándor névre 2076 találatot hozott elő a számítógép – többnyire Márki Sándor levelezésének darabjait, elvéve egy-egy emlékbeszédének szövegét. Mese-gyűjteménynek viszont se híre, se hamva. A vak véletlen azonban a kezemre játszott: tovább keresgélve a hiányzó adatok után, az egyik gyűjtő nevére keresve, egy kolligátumra találtam az online katalógusban, melyben a keresett név – Zolnay Jenő – gyűjteményén kívül még két másik gyűjtő – Márki István és Weiss József – népköltési gyűjteménye volt egybekötve, és Márki István neve alatt katalógizálva.⁷ Az első gondolatom az volt, hogy Gergely Pál írhatta el a keresztnévet abban a cikkében, mely az Akadémia pincéjéből előkerült népköltési gyűjteményeket vette számba. De akkor – jött azonnal az ellenvetés – a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében, illetve a Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvében miért Márki Sándor neve szerepel? Egyáltalán kapcsolatba hozható-e a két Márki és gyűjtésük?

Mint mindig, a jó öreg Szinnyeihez fordultam válaszáért. Tőle tudtam meg, hogy Márki István (1842–1885) királyi törvényszéki bíró, Márki János tisztartó és Zay Julianna fia Márki Sándornak tizenegy évvel idősebb testvérbátyja volt, kinek népmese-gyűjteményéről Gyulai Pál „a Kisfaludy-társaságban nagy elismeréssel nyilatkozott”, és hogy mese-gyűjteményéből az *Angyalbárányok* című „az iskolai olvasókönyveknek most is egyik legkedveltebb darabja”.⁸

Szinnyeiben tehát nem csalódtam: választ kaptam kérdéseim egy részére, de olyan választ, ami tovább bonyolította az amúgy is kusza történetet. Hiszen az *Angyalbárányok* című mese Márki Sándor gyűjtéseként jelent meg 1872-ben a Kisfaludy Társaság népköltési sorozatában, meg aztán az akadémiai kéziratárban őrzött Márki István-kézirat – a katalógusban szereplő címe alapján – nem is tartalmazott népmeséket, csupán népdalok és talányok gyűjteménye volt. És ami a legfontosabb: Szinnyei nem nevezte meg a forrást, ahonnan információját szerezte Gyulai Pál elismerő nyilatkozatáról, illetve arról, hogy az *Angyalbárányok* iskolai olvasókönyvek kedvelt darabja lett. Szinnyei csupán azt árulta el, hogy Márki István *A sakkjáték tankönyve*⁹

⁴ A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1871. március 1.–1877. január 31. Kézirat az MTA KIK Kézirattárában, jelzete: Ms 5770. 1872. április 24/10. pont.

⁵ Gergely Pál: *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kéziratairól*. Ethnographia LXIII(1952). 208.

⁶ Olosz Katalin: *i. m.* 933.

⁷ A katalógusban Irodalom 8-r 149 jelzet alatt így szerepel a kolligátum leírása: Márki István: *Népdalok, talányok gyűjteménye*. 1862–1872 körül. 3 db, 273 fol. 21,5x17 cm. Eredeti kézirat, három kéz írása. A leírás az MTA KIK cédulakatalógusa alapján készült. Tartalom: Weiss József: Balaton-vidéki népdalok. 1867. – Zolnay Jenő: Népdalok (1872 körül). Barna félvászon kötés. Melléktétel: Weiss József (gyűjtő), Zolnay Jenő (gyűjtő). További cím: Balaton vidéki népdalok, Népdalok (1872 körül)

⁸ Szinnyei József: *Márki István*. = Uő: *Magyar írók élete és munkái*. VIII. Bp. 1902. 608.

⁹ Márki István: *A sakkjáték tankönyve*. Elméleti és gyakorlati kalauz a sakkjáték megtanulására kezdők és haladottabbak számára. Mintajátzmakkal, számos feladvánnyal és 129 ábrával. Gyula 1872.

című művének második kiadását testvéröccse, Márki Sándor egyetemi tanár rendezte sajtó alá és látta el előszóval és a szerző életrajzával.¹⁰

Az egyre gyarapodó kérdések sűrűjéből való kitöréshez megpróbáltam segítségül hívni a szakirodalmat. Azt kellett tapasztalnom, hogy a Márki Sándor gyűjtésével részletesebben foglalkozó Domokos Mariann is állandóan kérdőjelekbe ütközött. Az *MNGy* első kötetében közölt két népmesével kapcsolatban neki is sajnálattal kellett megállapítania, hogy „a mesék kézíratai elvesztek vagy lappangnak, az sem ismert, hogy mi módon került a két szöveg a gyűjteménybe”.¹¹ Domokos Mariann viszont rátalált egy olyan vallomásra Márki Sándornak, mely ha nem is hoz megoldást az általam felvetett problémára, újabb információkat ad hozzá – tovább-bonyolítva az amúgy is rejtélyes történetet. Emellett pedig a Márki Sándor neve alatt megjelent mesék forrására is kapunk benne utalást. Pósa Lajos *Dalok, regék az ifjúság számára* című kötetének ismertetése kapcsán Márki Sándor egy kis kitérőt tett, személyes, gyermekkori meseélményeit, s azoknak későbbi „következményeit” villantotta fel a recenzió alábbi részletében, melyet Domokos Mariann idéz: „»[...] mi is – kik azelőtt [1884 – D. M.] húsz-harmincz esztendővel voltunk gyerekek, türelmetlenül vártuk mindannyian azokat az áldott, jó hosszú téli estéket, mikor tollfosztáskor, vagy fonáskor odatelepedhettünk édes anyánk mellé [...] S nekem éppen, a ki mostan erről [Pósa meséiről – D. M.] írok, hogy ne jutna eszembe ez az özön-mesét tudó édes anya, a ki órahosszat le tudta kötni a mi figyelmünket, s a kinek előadása után közölte volt a Kisfaludy-társaság népköltési gyűjteménye a Kaczor királyt? Sőt azt és az Angyalbárányokat külön is felolvasta volt Gyulai Pál abban a társaságban«”.¹² A könyvismertetésbe rejtett vallomásból derül ki, hogy Márki Sándor édesanyja, a tíz gyereket nevelő, sarkadi születésű Zay Julianna volt az adatközlője azoknak a meséknek, melyek Márki Sándor neve alatt jelentek meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében, és melyek közül kettőt, a *Kaczor királyt* és az *Angyalbárányokat* Gyulai Pál külön is felolvasta a társaság valamelyik ülésén.¹³ De az is kiderül Márki Sándor visszaemlékezéséből, hogy édesanyja nem csupán gyermekeinek mesélt. Az „özön-mesét” tudó Zay Julianna közös munkák – tollfosztás, fonó – alkalmával felnőtt közönséget szórakoztatott meséivel, gyermekei csak édesanyjuk külön engedélyével telepedhettek melléje, hallgathatták a felnőttek egyhangú munkájának unalmát meseszóval elűző édesanyjukat. Ez egyben azt is jelentette, hogy Zay Julianna gyakorlott mesemondó volt, aki a hosszú téli estéken évről évre, újra és újra közönség előtt adta elő meserepertoárjának darabjait, s ezáltal tökéletes szerkezetű és nyelvi megformáltságú meséket ismerhettek meg gyermekei.

Márki Sándor közvetlenül többes számban – testvéreivel közös élményként – idézi fel a varázslatos téli estéket, amikor édesanyja meseszóval tartotta felnőtt közönségét és gyermekeit egyaránt. Szövegéből viszont egyértelműen nem derül ki, hogy ki küldte be Zay Julianna meséit a Kisfaludy Társaságnak. A történetnek ezt a részét óvatosan megkerülte azzal, hogy úgy fogalmazott: édesanyjának „előadása után közölte volt a Kisfaludy-társaság népköltési gyűjteménye

¹⁰ Szinnyei József: *i. m.* 608.

¹¹ Domokos Mariann: *Márki Sándor (1853–1925) = uő: Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből.* Bp. 2015. 337–338.

¹² Idézi Domokos Mariann = *i. m.* 338–339. – A könyvismertetés, amelyből Domokos Mariann idézte a fenti részletet: M. Jean d’Or [Márki Sándor]: *Dalok, regék. Pósa Lajos legújabb verseskötetéből.* Alföld XXIV (1884). 48. szám.

¹³ A felolvasott két mesével kapcsolatban Domokos Mariann megjegyzi, hogy egyikük, a *Kaczor király* nem Márki Sándor, hanem Gyulai Pál gyűjtéséből került az *MNGy* első kötetébe.

a Kaczor királyt”. Nem tudható, hogy Márki Sándor szerénységből hallgatta-e el a saját nevét, vagy esetleg más oka is volt rá.

Az „esetleges más okra” akkor derült fény, amikor a Magyar Elektronikus Könyvtárban megtaláltam Márki István *A sakkjáték tankönyve* című munkájának második kiadását. Ennek 1897. március 27-én Kolozsvárról keltezett előszavában Márki Sándor röviden vázolta testvérének életét és pályafutását, mely életrajzban lehetetlen fel nem ismernünk, hogy Szinnyei József szócikkének majdnem szó szerinti forrása. Bátyjának irodalmi munkásságáról szólva Márki Sándor így írt: „Szívesen foglalkozott a [sakk] mellett a szépirodalommal is. 1856-ban jelent meg első nyomtatott költeménye, de önmagával szemben szigorú bírálatot gyakorolván, csak kevés versét nyomatta ki. Lefordította Corneille néhány darabját, Gyulai Pál pedig a Kisfaludy Társaságban nagy elősmeréssel nyilatkozott népmese-gyűjteményéről, melyből az »Angyalbárányok« című az iskolai olvasókönyveknek most is egyik legkedveltebb darabja”.¹⁴

Vége valami biztos adat: Gyulai Pál a Kisfaludy Társaságban nem Márki Sándor mesegyűjteményéről „nyilatkozott nagy elősmeréssel”, hanem a Márki Istvánéról. És mindezt Márki Sándor közli a mindenkori olvasóval! Arról azonban nem ejtett szót Márki Sándor, hogy miért csak 1897-ben nyilatkozott egy legalább huszonöt évvel korábbi történetről, annak főszereplőjéről, miért került meg óvatosan-elegánsan 1884-ben, a Pósa-kötet ismertetése során annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy ki gyűjtötte/írta le, és ki küldte be a Kisfaludy Társaságnak a Biharból származó meséket, s végső soron azt, hogy miként került az ő neve a két közölt mese alá az *MNGy* első kötetében?

Talán ezekkel a megválaszol(hat)atlan kérdésekkel maradtam volna, ha a Márki István gyűjteményét is magában foglaló kolligátum teljes körű bibliográfiai leírását találok meg a kéziratári katalógusban. „Szerencsémre” hiányos volt a katalógus: hiányzott az oldal- vagy lapszámok feltüntetése, az, hogy a 273 főlőből álló kolligátumban mettől meddig terjed az egy kötetbe kötött három népköltési gyűjtemény külön-külön. A hiány pótlásáért és más problémák miatt is levélben fordultam az akadémiai kéziratár osztályvezetőjéhez, Babus Antalhoz, hogy segítségét kérjem.¹⁵ Ő a kéziratár egyik munkatársát, Kónya Franciskát bízta meg problémáim megoldásával, aki rendkívüli lelkiismeretességgel nem csupán a kérdéseimre adott pontos választ, de együttal olyan információkat is közölt velem, melyeket csak az adhat, aki kézbe vette és átlapozta a kéziratgyűjtést. Kónya Franciska válaszleveléből tudtam meg, hogy Márki István gyűjteményének címlapján eredetileg ez állt: „*Népdalok, népmesék, -talányok gyűjteménye*. Gyűjté: Márki István (1862)”. A gyűjtemény a kolligátumban a 3–134. főlőn található, utolsó lapján, a 134. főlőn Márki Sándor feljegyzésével arról, hogy „ez csonka gyűjtemény, és a népmeséket már ő beküldte 1869-ben. (valóban nem szerepelnek ebben népmesék – jegyzi meg levelében Kónya Franciska – csak a címben utal erre Márki István)”.¹⁶

A fenti információk szükségessé tették az eredeti bejegyzés teljes szövegének ismeretét. Újabb kérésemre – hogy küldené el a bejegyzés szó szerinti másolatát –, Kónya Franciska Márki

¹⁴ Márki Sándor: *Előszó a második kiadáshoz*. = Márki István: *A sakkjáték tankönyve. Kezdek és haladottabbak számára*. Mintajátszmákkal, számos feladvánnyal és 129 ábrával. Második kiadás. Bp. 1897. XI. – Elérhetősége a világhálón: <https://mek.oszk.hu/08800/08840> (letöltés: 2023. 03. 14.).

¹⁵ Olosz Katalin elektronikus levele Babus Antalnak. [Marosvásárhely], 2023. február 13.

¹⁶ Kónya Franciska elektronikus levele Olosz Katalinnak. [Budapest], 2023. február 13. – Itt mondok köszönetet Babus Antalnak és Kónya Franciskának, hogy egy nap alatt kimerítő választ kaptam kérdéseimre. Mi több, újabb kérésemre is azonnal reagáltak.

Sándor bejegyzésének fotókópiáját küldte el.¹⁷ Erről közlöm most Márki Sándor bejegyzését betűhű másolatban:

„E gyűjtemény csonka s az eredetinek csak igen kis része van itt lemásolva. A népmesék egy részét már 1869-ben volt szerencsém beküldeni. A néptalányokat – kívánatra – nagyjából magam leszek bátor beküldeni. Márki Sándor”.

*E gyűjtemény csonka s az eredetinek csak
igen kis része van itt lemásolva. A nép-
mesék egy részét már 1869-ben volt szerencsém
beküldeni. A néptalányokat – kívánatra –
nagyjából magam leszek bátor beküldeni.*

Márki Sándor

A bejegyzés keltezetlen, mégis megközelítő pontossággal meg lehet állapítani, hogy mikor ír(hat)ta be Márki Sándor rövid megjegyzését testvére gyűjteményének utolsó lapjára. Legkorábban 1869-ben tehette, hiszen a már megcsonkított gyűjteménybe írta be sorait, és legkésőbb 1872. április 24-ig meg kellett történnie a bejegyzésnek, lévén hogy a Kisfaludy Társaság 1872. április 24-én tartott ülésén mutatta be Gyulai Pál „a magyar népköltési gyűjtemény új folyamának megjelent két első kötetét, valamint némely danaváltozatokat Márki Sándor újabb bihari gyűjteményéből”.¹⁸ Gyulai Pál „némely danaváltozatokat mutatott be” Márki Sándor újabb gyűjteményéből,¹⁹ Márki Sándor néptalányokat emleget bejegyzésében, melyeket maga lesz bátor beküldeni. Mindkét említés Márki István megcsonkított – mesék nélküli – gyűjteményére utal, arra a gyűjteményre, melyet eredeti címétől eltérően a kéziratár már csak tartalmának megfelelően *Népdalok és talányok* címen vehetett nyilvántartásba a kézirat pincejárása után.

Rövid bejegyzésével Márki Sándor saját kezű bizonylatot állított ki arról, hogy 1869-ben ő küldte be a meséket a Kisfaludy Társaságnak, és hogy a csonkán maradt gyűjtemény többi részét is (a néptalányokat) „kívánatra” ő fogja beküldeni. És hogy valóban megcselekedte a második beküldést is, bizonyítja egyrészt a Kisfaludy Társaság 1872. április 24-i ülésének fent idézett jegyzőkönyve, másrészt az, hogy a Kisfaludy Társasághoz beküldött népköltési gyűjtések között Gergely Pál 1949-ben megtalálta magát a gyűjteményt is. A bejegyzés további biztos és fontos adatának tekinthetjük, hogy a ma ismert – Márki István neve alatt nyilvántartott – gyűjtemény

¹⁷ Kónya Franciska elektronikus levele Olosz Katalinnak. [Bp.] 2023. február 14.

¹⁸ *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1871. március 1.–1877. január 31.* Kézirat az MTA KIK Kézirattárában, jelzete: Ms 5770. 1872. április 24/10. pont.

¹⁹ Domokos Mariann a Kisfaludy Társaság 1872. április 25-i[!] üléséről beszámoló sajtóközleményt idézve bővebben tájékoztat Márki Sándor „újabb beküldött” gyűjteményéről: „»Gyulai P. olvasott dalokat Márki Sándor újabb beküldött bihari gyűjteményéből, kimutatva, hogy az 'elment a madárka – naiv dal' néhány sora már egy 1677-diki historias ének-gyűjteményben is megvan«”. (Domokos Mariann: *i. m.* 339.)

másolat volt, és csak „igen kis része” egy jóval nagyobb „eredeti” gyűjteménynek. Azt nem tudhatjuk, hogy a ma ismert kézirat címlapján szereplő 1862-es év az „eredeti” nagy gyűjtemény keletkezési évét jelöli-e, vagy csak a másolat készült 1862-ben. A datálás ismeretében viszont – függetlenül attól, hogy az 1862-es év mire vonatkozik – biztonsággal meg tudjuk állapítani, hogy nemcsak a gyűjtő, de a másoló is Márki István volt: 1862-ben Márki Sándor kilencéves gyermekként nemhogy gyűjtője, de másolója sem lehetett a terjedelmes gyűjteménynek.

Márki István 1862-ben készítette el *Népdalok, népmesék, -talányok gyűjteménye* című kéziratát, egy évvel a Kisfaludy Társaság 1863-ban közzétett gyűjtési felhívása előtt. Az akkor húszéves pesti egyetemi hallgató gyűjtőmunkájának indítékairól semmit nem tudunk, az sem ismeretes, hogy szándékában állt-e közreadni gyűjteményét. Az a tény, hogy Márki István lemásolta egy részét eredeti gyűjteményének, arra vall, hogy volt valamilyen elképzelése gyűjteménye további sorsáról, de nem valósította meg, jóllehet a Kisfaludy Társaság gyűjtési felhívása jó alkalmat kínált arra, hogy gyűjteményét beküldje a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* megindítandó sorozata számára.

Ezt a gesztust öccse, Márki Sándor tette meg hét évvel a másolat keletkezése után, de az ő cselekedetének motivációjáról sem tudunk semmit. Érdeemes viszont megállnunk egy pillanatra a beküldés tényének nyelvi megfogalmazásánál: amikor a mesék beküldését említi, Márki Sándor így fogalmaz: „A népmesék egy részét már 1869-ben *volt szerencsém beküldeni*.” A néptalányokat viszont „– *kívánatra – nagyjából magam leszek bátor beküldeni*”. [Kiemelések: O. K.] A *volt szerencsém beküldeni* szó szerkezet lehet, hogy csupán udvariassági formula, de az is lehet, hogy valóban szerencséjének tartotta a fiatal Márki Sándor, hogy beküldhette bátyja gyűjteményéből azoknak a meséknek egy részét, melyeket mindketten jól ismertek „özön-mesét tudó” édesanyjuktól. Más szóval: a „*volt szerencsém beküldeni*” formulával lehet, hogy halványan arra utalt Márki Sándor, hogy bátyja tudtával és beleegyezésével küldte be a bátyja kéziratából kiemelt meséket, de az is lehet, hogy éppen amiatt fogalmazott ilyen körülményesen, hogy elkerülje a gyűjtemény valódi provenienciájának megnevezését. Ez utóbbit annál is inkább megtehetette, mivel a beküldött mesék abban a pillanatban, amikor Márki Sándor kacsakította bátyja gyűjteményéből, gyűjtő nélküli folklórszövegekké váltak, melyekről – hacsak Márki Sándor külön nem hívta fel a figyelmet, hogy a gyűjtő Márki István volt – csupán annyit lehetett tudni, hogy a Kisfaludy Társaságnak Márki Sándor meséket küldött be 1869-ben. Emellett azért is gondolhatunk arra, hogy az 1869-ben tizenhat éves Márki Sándor bátyja tudta nélkül küldte be a meséket, hogy mindaddig, míg élt Márki István, öccse óvatosan elkerülte annak tisztázását, hogy kinek a gyűjtéséről nyilatkozott Gyulai Pál „elösmerő” szavakkal. Csak 1897-ben, tizenkét évvel Márki István halála után vallotta be, hogy bátyja gyűjteményét illeték Gyulai Pál elismerő szavai, és hogy bátyja gyűjteményéből került az *Angyalbárányok* című mese az iskolai olvasókönyvek lapjaira, s vált azoknak egyik legkedveltebb darabjává. A néptalányok beküldésével kapcsolatban megfogalmazott mondat – „*nagyjából magam leszek bátor beküldeni*” – azt az érzést kelti az olvasóban, hogy másodszor Márki Sándor már nyíltan vállalta, hogy önállóan döntött a kéziratok gyűjtemény maradásáról a beküldéséről.

Érdeemes elidőznünk a mesék beküldésének időpontjánál is annak okán, hogy mind Márki Sándor, mind pedig a Kisfaludy Társaság életében válságos év volt az 1869-es esztendő.

Márki Sándor életrajzából tudjuk, hogy középiskolai tanulmányait 1864-ben Nagyváradon, a premontrei gimnáziumban kezdte, de nem ott fejezte be, mert ötödik gimnazista korában, 1869. május 12-én „a különben példás magaviseletű jeles tanuló consilium abeundit kapott

[eltanácsolták az iskolából], mivel a Repkény cz. ifjúsági lapban élesen bírálta az iskolai törvényt.”²⁰ Emiatt a hatodik–hetedik gimnáziumi osztályt (1869–1871 között) a pozsonyi királyi gimnáziumban, a középiskola utolsó osztályát pedig az 1871/72-es tanévben a pesti kegyesrendieknel végezte el, majd 1872–1875 között a pesti egyetem bölcséleti karán folytatta tanulmányait. Az 1869 májusában exlex állapotba került tizenhat éves Márki Sándorról – aki „már 14 éves korában megírta Biharmegye rövid történetét és a lapokban közölgött egyet-mást barátja Bölöni Sándor levéltárából és Kresznerits Ferencz levelezéséből”²¹ – könnyen elképzelhető, hogy szertefoszlott intellektuális kapcsolati hálóját azzal próbálta pótolni, hogy bejelentkezett a Kisfaludy Társasághoz a bátyja által gyűjtött mesékkel. Ezt már csak azért is megtehetette, mert Márki Istvánt, aki addig Pesten élt, 1867. május 3-án Bihar vármegye a Nagyszalontai járás esküdtjévé választotta. A Nagyszalontára költözött Márki István érdeklődése akkorra már teljes kapacitással a sakk irányába fordult, elképzelhető tehát akár az is, hogy ráhagyta öccsére a folklórgyűjteményével való törődést és foglalatosságot. De az is, hogy Márki Sándor bátyja tudta nélkül küldte be a meséket. Arról semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre, hogy Márki Sándor az 1869-es éven belül mikor és honnan küldte be a mesegyűjteményt. Találgatásra kényszerülünk e tekintetben, mert a Kisfaludy Társaság iktató- és jegyzőkönyveiben rendhagyó módon nincs nyoma annak, hogy Márki Sándor küldeménye mikor érkezett meg a Társasághoz.²² Meglehet, hogy szülei akkori lakhelyéről, Sarkadról küldte be, és még az új iskolai év megkezdése előtt. De nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy pozsonyi diákként jelentkezett a Kisfaludy Társaságnál 1869 őszén.

A Kisfaludy Társaság szempontjából tulajdonképpen teljesen mindegy volt, hogy 1869-en belül mikor érkezett be Márki Sándor mesegyűjteménye: 1869-ben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete már egy éve nyomdára előkészített állapotban hevert a Társaság irattárában, kiadóra várva. 1868 májusában Gyulai Pál arról tett jelentést, hogy „a népköltészeti gyűjteményből egy kötet szeptemberben remélhetőleg meg fog jelenhetni”.²³ A remény azonban szertefoszlott: 1870 szeptemberében Gyulai Pál és Arany László újabb „jelentést tesznek a magyar népköltészeti gyűjteménynek legközelebb megjelenendő első kötetéről”,²⁴ a „legközelebb” azonban csak 1872 tavaszán következett el, igaz, akkor egyszerre jelent meg az *MNGy* új folyamának első és második kötete. A késlekedés okának maguk a szerkesztők így adták magyarázatát: „Számos gyűjtemény érkezett a társasághoz, s már 1864-ben kiadható lett volna egy kötet, de kiadó nem találtkozott, a társaság pedig csekély pénzereje miatt a kiadás költségeit nem fedezhette”.²⁵ Az *MNGy* első két kötetének kiadása tulajdonképpen azért késett, mert Emich Gusztáv nyomdaipari és kiadói cégét – azt az intézményt, mellyel a Kisfaludy Társaság eredetileg tárgyalt s talán meg is egyezett – 1868-ban mindenestül (megkötött szerződésekkel, szerzői tulajdonjogokkal együtt)

²⁰ Szinnyei József: *Márki Sándor.* = *Uő: i. m.* VIII. 614.

²¹ *Uő, uo.*

²² Az írásos bizonyíték hiányának legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy Márki Sándor – az 1863-as gyűjtési felhívás utasításának értelmében – nem a Kisfaludy Társasághoz, hanem Gyulai Pál lakcímére küldte be a meséket. Kezdetben Gyulai időről időre jelentést tett a társasági üléseken a hozzá beérkezett folklórgyűjteményekről, de az évtized végén az egyre ritkuló gyűjtésekről már nem számolt be.

²³ Az 1868. május 27-i ülés jegyzőkönyve, 35. pont. = *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. február 22. – 1871. január 25.* Kézirat az MTA KIK Kézirattárában. Jelzete: Ms 5768. 44. jegyzőkönyv, 1. oldal.

²⁴ Az 1870. szeptember 27-i ülés jegyzőkönyve, 34. pont. = *Uo.* 72. jegyzőkönyv, 1. oldal.

²⁵ A szerkesztők [Arany László–Gyulai Pál]: *Előszó.* = Arany László–Gyulai Pál (szerk.) *i. m.* V.

felvásárolta az Athenaeum Részvénytársaság. Az új cég azonban csak 1870. március 21-én tett kiadói ajánlatot a Kisfaludy Társaságnak, melyet a Társaság el is fogadott.²⁶ Így jelent meg végül 1872 tavaszán az *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből* (mely a fentiek értelmében 1868 májusában már készen volt), illetve Török Károly *Csongrádmegyei gyűjtése*, vagyis a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* új folyamának első két kötete.

Márki Sándor meseküldeménye – függetlenül attól, hogy 1869-en belül mikor küldte be – olyan időpontban érkezett a Kisfaludy Társasághoz, amikor az MNGy első kötetének szerkesztése már befejeződött, de kiadásáról még semmiféle megállapodás nem született. Ennek következtében az elfekvő kötet kéziratába még be lehetett szorítani két mesét a Márki-gyűjteményből anélkül, hogy túl sok munkát adott volna a szerkesztőknek. A többletmunkát pedig – valószínű – szívesen vállalta akár Gyulai Pál, akár Arany László, mert olyan minőségű meseszövegeket/meselejegyzéseket kaptak kézhez, melyekről később Gyulai Pál nyilvánosan is elismerően nyilatkozott; mi több, közülük egyet (vagy kettőt?) fel is olvasott a társaság valamelyik ülésén.

Kérdés viszont, hogy mikor volt a Kisfaludy Társaságnak ez az ülése? A kérdést Domokos Mariann is felvetette,²⁷ de bizonyítható választ ugyanúgy nem tudott adni, mint most magam. Legvalószínűbbnek nekem az tűnik, hogy Gyulai Pál a Kisfaludy Társaságnak ugyanazon az ülésén szólt elismerően a Márki Sándor által benyújtott mesékről, és olvasott fel egy (vagy két) mesét gyűjteményéből, mint amelyen a „danaválozatokat” is bemutatta Márki Sándor „újabb bihari gyűjteményéből”. Ez az ülés pedig 1872. április 24-én volt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első két kötetének megjelenése után, azok bemutatása alkalmával. Ezen az ülésen elvileg a pesti kegyesrendieknél tanuló, akkor nyolcadik gimnazista Márki Sándor is jelen lehetett hallgatóként. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mivel Márki Sándor bejegyzésében előfordul egy olyan közbevetett szó, melyből arra lehet következtetni, hogy a fiatal diák a mesék beküldése után valamilyen úton-módon személyes kapcsolatba került a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* valamelyik szerkesztőjével – feltehetően Gyulai Pállal.²⁸ „A népmesék egy részét már 1869-ben volt szerencsém beküldeni – olvasható a bejegyzésben –. A néptalányokat – *kívánatra* [kiemelés tőlem: O. K.] – nagyjából magam leszek bátor beküldeni.” Vagyis Márki Sándor levélben vagy személyesen tájékoztatta Gyulai Pált arról, hogy abban a gyűjteményben, amelyből a meséket 1869-ben beküldte, még más folklórműfajok is találhatóak. E tájékoztatás nyomán születhetett meg a Kisfaludy Társaság részéről az óhaj, a „kívánat”, hogy a gyűjtemény többi részét is vagy esetleg csak a néptalányokat küldené be Márki Sándor. A ma ismert kézirat, no meg az, hogy az említett Kisfaludy társasági ülésen Gyulai Pál „némely danaválozatokat” mutatott be „Márki Sándor újabb bihari gyűjteményéből”, azt bizonyítják, hogy az érettségi előtt álló középiskolás diák nem csonkította tovább bátyja gyűjteményét, hanem beküldte a gyűjteményt úgy, ahogy a mesék kiszakítása után maradt.

Ilyen előzmények után csaknem biztosra vehető, hogy Márki Sándor jelen volt a Kisfaludy Társaság 1872. április 24-i ülésén. De kerülő úton, más logikai utat követve is erre a következtetésre jutunk. 1884-es emlékező vallomásában Márki Sándor úgy fogalmazott, hogy édesanyja „előadása után közölte volt a Kisfaludy-társaság népköltési gyűjteménye a Kaczor királyt. Sőt azt

²⁶ Lásd az 1870. március 22-i ülés jegyzőkönyvének 11. pontját. = *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. február 22. – 1871. január 25.* Kézirat az MTA KIK Kézirattárában. Jelzete: Ms 5768. 67. jegyzőkönyv, 1. oldal.

²⁷ Domokos Mariann: *i. m.* 337.

²⁸ A feltételezést illetően lásd a 22. lábjegyzetet.

és az Angyalbárányokat külön is felolvasta volt Gyulai Pál abban a társaságban”.²⁹ Figyelembe kell vennünk, hogy e mondatokat Márki Sándor tizenkét évvel a Kisfaludy Társaság fent említett ülése után, emlékezetből vetette papírra. Tévedhetett tehát a tekintetben, hogy édesanyja előadása után közölt mesének állította a *Kacor királyt*, mely a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetében Gyulai Pál gyűjtéseként, kolozsvári lokalizálással kapott helyet.³⁰ Az viszont személyes – értsd: saját fülével *hallott* – élmény volt/lehetett, hogy Gyulai Pál két mesét, a *Kacor királyt* meg az *Angyalbárányokat* fel is olvasta a könyvbemutató alkalmával. Éppen csak az került el a figyelmét, hogy a *Kacor királyt* nem az édesanyja meséi közül választotta mutatványul Gyulai Pál. Egyébként az, hogy a *Kacor király* hallatán egyből az édesanyja meséjére asszociált, bizonyosság arra, hogy a Márki István gyűjteményében is szerepelt ez a mese, csak nem az a változat került be a kötetbe. És még csak nem is Gyulai Pál személyes elfogultsága miatt. Márki Sándortól – amint korábban írtam – olyan időpontban érkezett be a mesegyűjtemény, amikor az *MNGy* első kötetének kézírata már megszerkesztett állapotban várt a kinyomtatásra. Nyilvánvaló, hogy Gyulai Pál utólag két olyan mesét választott a Márki Sándor által benyújtott gyűjteményből, melyeknek változata nem szerepelt a már megszerkesztett kötet mesefejezetében.

Márki Sándor 1884-es, könyvismertetésbe rejtett vallomása, illetve bátyja életrajzának minket érdeklő részlete – más összefüggésben és áttételesen, de – szintén arra utal, hogy írójuk jelen volt az 1872. áprilisi Kisfaludy társaságbeli összejövetelen. A *Kacor király* és az *Angyalbárányok* felolvasására, illetve Gyulai elismerő megnyilatkozására sehol máshol, egyetlen korabeli dokumentumban sem találunk utalást, csupán Márki Sándor két említett írásában, ami azt a gyanút erősíti meg, hogy Márki Sándor jelenlétében hangzottak el az elismerő szavak és a meseszövegek az *MNGy* első két kötetének bemutatóján. És nagy a valószínűsége, hogy Gyulai Pál elismerő szavainak, az *Angyalbárányok* felolvasásának, „némely danaváltozatok” bemutatásának személyes élménye játszhatott közre abban, hogy 1872-ben Márki Sándor két alkalommal is népköltészeti tárgyú munkával – cikkel, illetve előadással – jelentkezett a nyilvánosságban, olyan munkákkal, melyek – címük alapján – szerves kapcsolatban álltak Márki István megcsonkított gyűjteményével: *Sarkadvidéki néptalányok* címen hozta írását a *Nagyvárad* című lap,³¹ s ugyancsak 1872-ben Márki Sándor a bihari népdalokról tartott előadást a Kisfaludy Társaság egyik ülésén.³²

Az *Elegyes gyűjtésekben* közzétett két mesével, a néptalányokról írt cikkével és a bihari népdalokról tartott előadásával – mai ismereteink szerint – véget ért Márki Sándor „folklórgyűjtő”, népköltésszel foglalkozó tevékenysége. A fent elmondottakkal én is befejezettnek tekintem írásomat. De nem a kutatást. Hiszen Márki István csonka gyűjteményéről csak annyit tudtam mondani, amennyit egy kéziratári katalógus leírása kínál, illetve amennyit az akadémiai kéziratár munkatársainak jóvoltából megtudhattam. Kutatóra vár tehát Márki István gyűjteményének alapos, tartalmi-formai átvizsgálása, lévén hogy ezek ismerete további kérdések megválaszolásának reményével kecsegtet. Például azzal, hogy írásazonosítás révén esetleg nyomára bukkanhatunk a kéziratból kiszakított meséknek, melyek valószínű, ugyancsak az Akadémia

²⁹ Domokos Mariann: *i. m.* 338–339.

³⁰ Arany László–Gyulai Pál (szerk.): *i. m.* 433–437/VIII. sz. mese.

³¹ *Sarkadvidéki néptalányok*. Nagyvárad 1872. 190. = Szinyei József: *i. m.* VIII. 617. – Itt jegyezzük meg, hogy Domokos Mariann ugyancsak Szinyei bibliográfiai összeállítására alapján a *Magyarország és a Nagyvilág*ot jelölte meg a cikk megjelenési helyéül. Valószínű, elnézte az egymás után következő bibliográfiai adatok sűrűjében *Nagyvárad* dőlt betűs szedését, vagyis azt, hogy ebben a periodikában jelent meg Márki Sándor írása.

³² Domokos Mariann: *i. m.* 339–340.

pincéjében rejtőztek 1949-ig, és rejtőznek ma az akadémiai kéziratárban a névtelen-azonosítatlan mesegyűjtések között. És nem csupán az írásazonosítás hozhat e téren eredményt. Ha Márki István gyűjteményének volt eredeti lapszámozása is, akkor legalább annyi biztosra megállapítható, hogy hány lapra/fólióra terjedt a gyűjtemény meserésze, s esetleg a lapszámozás, illetve a kézírások azonossága alapján azonosítani tudjuk Márki István mesegyűjteményének darabjait. De még a gyűjtemény lapjainak mérete, színe, minősége is eligazító lehet. Érdemes megvizsgálni tartalmi szempontból is Márki István gyűjteményét, mert az, hogy Gyulai Pál elismeréssel nyilatkozott a meséről, bekérte a gyűjtemény többi részét, szokatlan érdeklődést tanúsított a gyűjtemény darabjai iránt, jelzi, hogy a Kisfaludy Társasághoz beérkezett gyűjtemények között megkülönböztetett figyelmet érdemelt ki a *Népdalok, népmesék, -talányok* gyűjteménye.

Epilógus

A fenti dolgozatot – amint jeleztem is – úgy írtam meg, hogy nem láttam a gyűjteményt, csak a kéziratár egyik munkatársának tájékoztatása alapján fogalmaztam meg megállapításaimat és következtetéseimet. Alig három héttel a dolgozat beküldése után alkalmam adódott, hogy kézbe vegyem, személyesen vizsgáljam meg Márki István gyűjteményének kéziratát és a benne található Márki Sándor-bejegyzést.³³ Az akadémiai kéziratárban eltöltött néhány óra meggyőzött arról, hogy bármennyire is pontosak a kéziratári katalógus adatai, bármennyire is körültekintőek a kéziratár munkatársának tájékoztató kiegészítései, a kézirat személyes megtekintését semmi nem helyettesítheti. A kézirat láttán jelen esetben bebizonyosodott, hogy több ponton is félrecsúsztak a következtetésem. Teljes mértékben nem tévesek, de nem fődik a teljes valóságot sem – már amennyire a teljes valóság megragadása a történeti folklorisztikában egyáltalán lehetséges.

Pontos tájékoztatást kaptam Kónya Franciskától a tekintetben, hogy Márki Sándor bejegyzése valóban Márki István gyűjteményének utolsó (134.) oldalán található. Arról azonban nem értesültem levelezésünk során, hogy Márki István gyűjteménye a 134. oldalon a népdalok fejezetével ér véget,³⁴ s a következő, 135. oldalon a néptalányokat más kéz írta be Márki István gyűjteményének üres lapjaira.³⁵ Az idegen kéz írása minden valószínűség szerint a Márki Sándoré. A kéziratban semmi nyoma sincs annak, hogy a népdalok és a néptalányok fejezete között meseleírások lettek volna. Vagyis: Márki István a címnek megfelelően népdalok, népmesék és néptalányok gyűjteményét akarta összeállítani, de csak a népdalok letisztázásával készült el, tovább nem folytatta a munkát.

Míndezen ismeretében fölül kell vizsgálnunk Márki Sándor bejegyzésének értelmezését is. Idézem újból a bejegyzés teljes szövegét: „*E gyűjtemény csonka s az eredetinek csak igen kis része van itt lemásolva. A népmesék egy részét már 1869 ben volt szerencsém beküldeni. A néptalányokat – kívánatra – nagyjából magam leszek bátor beküldeni. Márki Sándor*”.

Az új ismeretek fényében úgy vélem, a gyűjtemény csonkaságának emlegetése nem arra vonatkozott, hogy Márki Sándor kiszakította bátyja gyűjteményéből a meséket, hanem arra,

³³ 2023. március 22-én postáztam az *Erdélyi Múzeum* szerkesztőségének a dolgozatot, április 12-én jártam a Magyar Tudományos Akadémia Kéziratárában.

³⁴ Az oldalszámokat a kéziratári (ceruzás) számozás szerint adtam meg korábban is, és adom meg most is.

³⁵ A néptalányok cím nélkül a 135–140. oldalon találhatók. A 135. oldalon fent ceruzával egy harmadik kéz bejegyezte: „Bihar, Sarkad”.

hogy Márki István félbehagyta gyűjteménye szövegeinek letisztázását, a népdalanyag leírása után nem folytatta a népmesékkel és néptalányokkal, úgy, ahogy a címben ígérte. „A népmesék egy részét” 1869-ben Márki Sándor tehát nem a bátyja letisztázott kéziratából szakította ki és küldte be, hanem ő másolt át néhány mesét bátyja eredeti lejegyzéséből. Ismerve a kor elvárásait a népmeseközlésekkel kapcsolatban, nagy a valószínűsége annak, hogy Márki Sándor nem pusztán lemásolta, hanem megírta a meséket testvére feljegyzései és saját meseélményei alapján.³⁶ Így nézve a történeteket, érthető és elfogadható, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* számára Márki Sándor a saját neve alatt küldte be a meséket. És az is értelmezhetővé válik, hogy „kívánatra” ő küldte be azokat a néptalányokat, melyeket – feltehetően a mesék beküldése után – ő írt be Márki István gyűjteményének üresen hagyott lapjaira a bátyja gyűjtéséből, s küldte be a Kisfaludy Társaságnak a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetének megjelenése táján, 1872 első hónapjaiban.

Továbbra sem tudjuk, hogy Márki Sándor bátyjának tudtával vagy tudta nélkül küldte-e be a Kisfaludy Társaságnak előbb a meséket, majd Márki István népdalgyűjteményét és a pótlólag hozzáírt néptalányokat. Azt viszont bizton állíthatjuk, hogy ha Márki Sándor nem lép közbe, Márki István bihari gyűjtésének még csak a hírért sem hallottuk volna: sok más korabeli gyűjtéshez hasonlóan nyomtalanul eltűnt volna az idő mélyiséges kútjában.

Marosvásárhely, 2023. március–április

³⁶ Talán az sem tekinthető véletlennek, hogy Márki István éppen a népmesék átírása előtt hagyta abba a letisztázást.